

УДК 347.78

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТИХ
НЕМАЙНОВИХ (МОРАЛЬНИХ) ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
В КРАЇНАХ ЗАГАЛЬНОГО Й КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ПРАВА**

**FEATURES OF DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF PERSONAL (MORAL)
INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN COMMON LAW AND CIVIL LAW COUNTRIES**

**Радомська А.В.,
аспірант**

*Київського університету права
Національної академії наук України*

У статті розглядаються відмінності в підходах до концепції правового регулювання особистих немайнових (моральних) прав інтелектуальної власності категорії творців (авторів і виконавців) у країнах загального права (США, Великобританії, Австралії, Канаді) та європейських країнах континентального права. Аналізуються чинники уніфікації положень законодавства країн цих правових систем і перешкоди на шляху до їх подальшої уніфікації.

Ключові слова: моральні права, загальне право, континентальне право, авторське право, права виконавців.

В статье рассматриваются различия в подходах к концепции правового регулирования личных неимущественных (моральных) прав интеллектуальной собственности категории творцов (авторов и исполнителей) в странах общего права (США, Великобритания, Австралия, Канада) и европейских странах континентального права. Анализируются причины унификации положений законодательства стран этих правовых систем и препятствия на пути к их дальнейшей унификации.

Ключевые слова: моральные права, общее право, континентальное право, авторское право, права исполнителей.

The article covers differences in the approaches to concept of legal regulation of personal (moral) intellectual property rights of artists (authors and performers) in common law countries (USA, Great Britain, Australia, Canada) and European civil law countries. It analyzes the factors of unification of these legal systems legislation and obstacles to the further unification.

Key words: moral rights, common law, civil law, copyright, rights of performers.

Постановка проблеми. Змістом права інтелектуальної власності є майнові й особисті немайнові (моральні) права на результати інтелектуальної діяльності. Актуальність дослідження останніх зумовлюється певними факторами:

– по-перше, зростаючою роллю інтелектуальної власності у світовій економіці. Сучасну епоху назвали «епохою права інтелектуальної власності». Права інтелектуальної власності останнім часом стали одним із найважливіших об'єктів цивільного обороту. Найціннішим капіталом провідних компаній світу є права на об'єкти інтелектуальної власності, а товари й послуги, засновані на інтелектуальній власності, є найбільш конкурентоспроможними;

– по-друге, швидкими темпами проходить уніфікація правового режиму відносин інтелектуальної власності між країнами загального права (common law) і континентального права (civil law). Найкраще це видно на прикладі правового регулювання особистих немайнових (моральних) прав інтелектуальної власності. Незважаючи на діаметрально протилежні підходи до характеру цих прав, США, Австралія та Англія змінюють курс на позитивне регулювання моральних прав творців у межах статутного права інтелектуальної власності. Підписання згаданими країнами Пекінського договору про аудіовізуальні виконання 2012 року свідчить про тенденцію до конвергенції з країнами континентального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки права інтелектуальної власності є капіталом, учені більше уваги приділяють проблемам охорони й захисту майнових прав, їх використанню та відчуженню. Проте не всі дослідники займаються винятково питаннями майнових прав інтелектуальної власності.

Зокрема, українські цивілісти І.Е. Берестова, В.В. Луць, О.О. Підпригора, Р.Б. Шишка ґрунтовно досліджували питання охорони особистих немайнових прав творців. У дисертаційних дослідженнях У.Б. Андрусів, Н.О. Давидової, Л.В. Малюги, Р.О. Стефанчука, З.В. Ромовської, О.О. Посикалюка, Г.В. Чурпіти, С.І. Чернооченко, Л.В. Федюк, Н.Є. Яркіної розкривалися окремі питання особистих немайнових прав інтелектуальної власності, які належать фізичним і юридичним особам. Поряд із класичним підходом до характеристики особистих немайнових прав інтелектуальної власності нині формується нова концепція, яка відповідає сучасним цивільним правовідносинам, які складаються під час реалізації таких прав.

Компаративістські дослідження інституту особистих немайнових (моральних) прав інтелектуальної власності в країнах СНД проведено В.Л. Вольфсоном, Е.П. Гавриловим, Б.В. Расуловим. Вагомий внесок у розробку цієї проблеми також зробили В.А. Дозорцев, Л.О. Красавчикова, М.М. Малейна, О.П. Сергєєв.

У Великобританії, Австралії, США, Канаді та Ірландії з'являються наукові публікації щодо необхідності зміни ставлення урядів цих країн до регулювання моральних прав інтелектуальної власності. Серед учених, які виступають на захист моральних прав перед гегемонією копірайту, слід назвати таких, як Е. Еденей, Е. Деміч, І. Гардінг, Е. Світленд, Г. Піссеч, Дж. Гінбург та інші. Їх позиція поки що не підтримується більшістю науковців і населенням, проте поступово відображається в судовій практиці й національних законодавствах.

Метою статті є виявлення відмінностей у підходах до визначення особистих немайнових (моральних) прав інтелектуальної власності в країнах загального права (США, Англії, Австралії, Канаді) та континентального права (насамперед європейських країн), які склалися історично, а також дослідження останніх тенденцій щодо поступового усунення цих відмінностей.

Зв'язок із важливими практичними завданнями. Україна повинна «тримати руку на пульсі» міжнародних настрів щодо уніфікації нормативного врегулювання відносин інтелектуальної власності. Підписавши в 2014 році

Угоду про асоціацію з Європейським Союзом (далі – ЄС), Україна погодилася дотримуватись європейських стандартів, у тому числі щодо охорони особистих немайнових (моральних) прав інтелектуальної власності. Наша держава є учасником усіх міжнародних угод, які регулюють це питання, а саме Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, Паризької конвенції про охорону промислової власності, Всесвітньої конвенції про авторське право, Договору ВОІВ про виконання й фонограми 1996 року, Пекінського договору про аудіовізуальні виконання, який був підписаний, проте ще не набрав чинності.

Виклад основного матеріалу. Будучи країною континентальної системи права, Україна традиційно ставить правове регулювання особистих немайнових прав інтелектуальної власності на чільне місце. Витоки цієї традиції починаються із часів Великої французької революції 1789 року, коли під впливом філософсько-ліберальних поглядів європейців Ж.-Ж. Руссо, Вольтера, І. Канта, Й.Г. Фіхте сформулювалося особливе ставлення до особи автора – творця оригінального твору, що є вираженням його особистості, соціальної й інтелектуальної цінності. У науковій літературі французький термін «droit moral» перекладають як «моральні права автора», проте точніше було б говорити про «особисті права», які показують особистий зв'язок творця з твором. Цінність твору пов'язана з репутацією його автора, і навпаки, досягнення автора інші люди сприймають крізь призму його творів.

Прикладом може слугувати заплютана історія американської художниці М. Кін, автора сотень портретів дітей із великими очима, репутацію й досягнення якої вкрив її чоловік У. Кін. Він порушив моральне право дружини-художниці на авторство, на зв'язок зі своїми творами й репутацію. Подавши в 1986 році позов до суду, М. Кін довела факт авторства та отримала компенсацію в розмірі 4 млн дол. Чотири роки потому, у 1990 році, Федеральний апеляційний суд скасував компенсацію, проте визнав факт нанесення моральної шкоди й наклепу з боку містера У. Кіна. М. Кін не стала продовжувати судитися за грошову компенсацію, сказавши: «Мені не потрібні гроші. Я лише прагнула, щоб усі знали, що картини були моїми» [1].

Моральні права творців охороняються на міжнародному рівні Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів (ст. 6bis), яка є першим та основним міжнародним договором із цього питання. Протягом тривалого часу положення про моральні права не імплементавалися в право інтелектуальної власності США, у якому панувала концепція копірайту (права на виготовлення копій). «Копірайт» означає сукупність монополічних виняткових майнових авторських прав, які набуваються на обмежений строк.

США. З 1979 року Каліфорнія та ще одинадцять штатів почали включати норми про окремі моральні права творців візуального мистецтва до свого законодавства. У 1988 році США ратифікували Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів. У 1990 році законом Visual Artists Rights Act у США вперше на федеральному рівні було закріплено моральні права авторів творів візуального мистецтва, зокрема право на авторство й право на недоторканість твору від перекручень та інших змін, які шкодять репутації автора [2]. Творами візуального мистецтва є картини й скульптури, які існують у єдиному екземплярі або в кількості копій не більше 200 штук, а також фотографії, які зроблено винятково з метою представлення на виставці. Не визнаються творами візуального мистецтва постери, книги, електронні зображення й службові твори. Моральні права письменників, хореографів та інших творців не мають у США правової охорони в межах копірайту.

Великобританія приєдналася до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів у 1911 році. Проте обов'язку врегулювати на законодавчому рівні моральні права авторів вона довго не дотримувалася. Лише в

1988 році було прийнято Закон про авторське право, промислові зразки й патенти [3], яким охороняються чотири види моральних прав авторів, режисерів, виконавців. Видами цих прав є такі: 1) право авторства (право на атрибуцію); 2) право не бути ідентифікованим як автор чужого твору (оманлива атрибуція); 3) право на цілісність твору; 4) право на збереження приватності фотографій і фільмів, знятих для особистого вжитку. Перші два види прав забезпечують ідентифікацію твору з його автором, а останні два захищають репутацію автора від негативних змін його твору, наприклад, від перекручення, спотворення, скорочення, зроблених із комерційною метою, що наносить шкоду честі й репутації автора.

Британські вчені критикують норми закону 1988 року за неповну імплементацію положень Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів та вузький перелік об'єктів, на які поширюються моральні права [4, с. 479]. Наприклад, право на цілісність твору не поширюється на комп'ютерні програми, службові твори, статті в періодичних виданнях та енциклопедіях. У законі наведено довгий список винятків та уточнень щодо виникнення й здійснення моральних прав. Строк дії моральних прав закінчується разом зі строком дії копірайту, а саме через 70 років після останнього дня календарного року, у якому помер автор. Із цього правила є винятки. Право на протидію оманливій атрибуції закінчується через 20 років після смерті автора, коли копірайт ще є дійсним.

Австралія, як і інші країни загального права, тривалий час уникала правового регулювання моральних прав інтелектуальної власності, хоча й підписала Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів. Проте Австралії в 2000 році довелося включити до федерального Закону про копірайт 1968 року [5] норми про охорону моральних прав авторів, а після підписання Договору ВОІВ про виконання й фонограми, Договору про вільну торгівлю із США та Договору про вільну торгівлю із Сінгапуром у Законі про копірайт 1968 року з'явилися норми про охорону моральних прав виконавців, хоча й у вужчому об'ємі, ніж в авторів.

Нині в Австралії діють норми про право авторства та твір, яке об'єднує чотири елементи: 1) право бути відомим публіці як автор; 2) право перешкоджати іншій особі називати себе автором (плагіат); 3) право не бути ідентифікованим як автор чужого твору (оманлива атрибуція); 4) право на оприлюднення [6, с. 238].

Таким чином, Австралія виконала свої зобов'язання щодо імплементації положень Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, а також визнала важливість позитивного регулювання моральних прав інтелектуальної власності в статутному праві.

У **Канаді** моральні права авторів і виконавців регулюються Законом про копірайт 1985 року [7]. У 1985 році до цього закону було імплементовано положення Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів щодо права авторства та права на цілісність твору. У 2012 році отримали правову охорону моральні права виконавців. Так, виконавцям надано право на цілісність виконання та право на атрибуцію. Унікальним є право протидіяти використанню твору або виконанню для створення асоціації з продуктом, послугою, заходом або інституцією, що наносить шкоду честі й репутації творця (ст. 28.2 Закону про копірайт Канади).

Моральні права авторів і виконавців у Канаді діють до закінчення строку дії копірайту. Цікавим є положення про можливість авторів і виконавців у письмовій формі відмовитися від своїх моральних прав на користь власника або ліцензіата копірайту. У такому випадку ці моральні права можуть використовувати інші особи з дозволу власника або ліцензіата копірайту (ст. ст. 14.1(4) та 17.1(4) Закону про копірайт Канади).

Після смерті автора або виконавця його моральні права переходять до спадкоємців, прямо вказаних у заповіті,

або, якщо такої вказівки немає, до особи, яка успадковує інше майно творця.

Як бачимо, у Канаді та інших країнах загального права моральні права інтелектуальної власності розглядаються окремо від права копірайту, від них можна відмовитися на користь іншої особи, а строк їх дії не є вічним.

У країнах **континентальної Європи** моральні права повною мірою закріплено в національному законодавстві, хоча вони й мають суттєві відмінності в різних державах. Окрім стандартних права авторства та права на цілісність твору, багато країн закріплюють за авторами право визначати, коли саме та в який спосіб представити твір публіці. У Франції й Іспанії діє право на відзів твору з обігу, навіть якщо майнові права на нього було передано іншій особі. Більшість європейських країн передбачають невизначений строк дії моральних прав і забороняють їх відчуження. Термін «особисті немайнові права» використовується в законодавстві країн СНД та Німеччини, він є адаптованим перекладом поняття «моральні права».

Проблема суттєвих відмінностей у правовому регулюванні моральних прав країн ЄС постійно привертає увагу дослідників, правовласників та урядовців. Єврокомісією неодноразово проводилися дослідження питання уніфікації моральних прав інтелектуальної власності. Одним із перших таких досліджень є звіт «Зелена Книга про копірайт і суміжні права в інформаційному суспільстві» 1995 року [8]. Розвиток комп'ютерних програм і засобів комунікації зробив можливим швидко й просто внесення змін до оригінальних творів та виконання без дозволу їх творців. Такий технологічний прогрес є корисним для суспільства, проте ризиковим для правовласників, зокрема й авторів і виконавців.

Директиви ЄС не регулюють питання моральних прав інтелектуальної власності. У п. 19 Директиви 2001/29/ЄС про гармонізацію окремих аспектів копірайту та суміжних прав в інформаційному суспільстві [9] зазначено, що правовласники країн-членів ЄС у питаннях охорони моральних прав мають діяти відповідно до національного законодавства, Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, Договору ВОІВ про авторське право та Договору ВОІВ про виконання й фонограми. Незважаючи на існування наведених відмінностей у національних законах, уніфікацію так і не було проведено. Автори й виконавці можуть отримувати вужчу охорону своїх моральних прав у Великобританії порівняно з тим рівнем, який вони можуть отримати у своїй країні. Адже, як було зазначено вище, у Великобританії моральне право виникає не щодо всіх об'єктів авторського права. Положення Директиви 2009/24/ЄС Європейського парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про правову охорону комп'ютерних програм не було однаково імплементовано країнами ЄС. У Великобританії автори комп'ютерних програм не мають моральних прав, у Федеративній Республіці Німеччина та Франції об'єм цих прав суттєво відрізняється.

Деякі експерти вважають, що уніфікація моральних прав авторів і виконавців є ризикованою для ЄС, оскільки уряди країн дуже серйозно ставляться до посилення позитивної охорони моральних прав. У результаті уніфікації цілком можливо, що країнам, у яких моральні права мають високий ступінь охорони, доведеться його знизити. Ще одним проблемним питанням є моральні права на матеріали журналістів і фотокореспондентів. У Великобританії моральні права не виникають на службові твори. Проте немає свідчень щодо великої кількості порушень у цій сфері. Загалом питання охорони моральних прав лежить більше в теоретичній площині, ніж у практичній. Охороняти моральні права творців – вияв демократичної волі. Із часом усе більше законодавців починають це розуміти.

Висновки. Відмінність у підходах до правового регулювання моральних прав інтелектуальної власності в країнах загального права та країнах континентального

права виникла ще у XVIII столітті на основі філософських ідей письменників того часу. У США, Великобританії, Австралії та Канаді моральні права авторів і виконавців традиційно відмежовуються від права на копірайт, що зумовлюється його матеріалістичною природою та строковістю. У більшості європейських країн моральні права сприймаються як вираження особистого зв'язку твору з його автором. Моральні права є соціально корисним явищем.

Підписавши важливі міжнародні договори й конвенції, країни загального права не квапилися імплементувати до

національного законодавства положення цих угод про моральні права творців. Під тиском економічних зобов'язань і вимог асоціацій правовласників наприкінці XX століття всі країни внесли до законів норми про охорону моральних прав окремих груп авторів і виконавців. Закріпивши status quo, країни не ризикують здійснювати подальшу уніфікацію вказаних прав. Однак трапляються й окремі винятки. Підписання в 2012 році Пекінського договору про аудіовізуальні виконання свідчить про тенденцію до вибіркового «латання прогалин» у міжнародному регулюванні моральних прав творців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ronson J. The big-eyed children: the extraordinary story of an epic art fraud / J. Ronson // The Guardian. – 2014. – 26 October. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/artanddesign/2014/oct/26/art-fraud-margaret-walter-keane-tim-burton-biopi>
2. § 106A Copyright Law of the United States of America and Related Laws Contained in Title 17 of the United States Code [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.copyright.gov/title17/92chap1.html#106>.
3. Chapter IV of Copyright, Designs and Patents Act 1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/part/II/chapter/IV>.
4. Stamatoudi I.A. Moral rights of authors in England: the missing emphasis on the role of creators / I.A. Stamatoudi // Intellectual Property Quarterly. – 1997. – Vol. 4. – P. 478–513.
5. Copyright Act 1968 of Australia; Copyright Amendment (Moral Rights) Act 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/ca1968133.
6. Weir M. The story of moral rights or the moral to the story? / M. Weir // Australian Intellectual Property Journal. – 1992. – Vol. 3. – Issue 4. – P. 232–248.
7. Copyright Act 1985 of Canada [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-42/index.html>.
8. Green Paper on Copyright and Related Rights in the Information Society 1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/data_protection/l24152_en.htm.
9. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council on the copyright and related rights in the information society [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001L0029:EN:HTML>.
10. Directive 2009/24/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the legal protection of computer programs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1432220422335&uri=CELEX:32009L0024>.